

УДК 37:069(477)

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2024.29.306154>

Наталія Філіпчук, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1023-923X>

Ольга Железник, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6971-7822>

РОЗВИТОК ШКІЛЬНИХ МУЗЕЇВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ ДИСКУРС

У статті проаналізовано типи, форми роботи і перспективи діяльності сучасних шкільних музеїв в Україні. Констатовано, що музеї при закладах освіти мають тривалу історію й стали традиції освітньої, творчої, просвітницької діяльності. З'ясовано, що в сучасних соціально-історичних умовах освітня діяльність шкільних музеїв ґрунтується на використанні інноваційних форм і методів роботи. Узагальнено принципи діяльності шкільних музеїв та представлено цінний досвід сучасного музейного шкільництва в Україні.

Ключові слова: музей; шкільний музей; навчальний заклад; інноваційні засади; навчально-виховний комплекс; Концепція НУШ; музейна педагогіка.

Постановка проблеми. В Україні протягом тривалого часу триває краєзнавча та пам'яткознавча робота з учнівською молоддю й осередками цієї просвітницької діяльності є музеї при закладах освіти. Мета створення та функціонування шкільних музеїв – збереження та вивчення пам'яток історії, популяризація культурних традицій, звичаїв народу, вшанування пам'яті відомих земляків. У процесі музейних уроків і позакласних заходів у просторі шкільних музеїв учасники освітнього процесу залучаються до збереження матеріальної і нематеріальної спадщини попередніх поколінь.

В Україні впродовж майже століття створені й діють тисячі музеїв при закладах освіти. Незалежно від типу (середня загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів, ліцей, колегіум тощо) за музеями при навчальних закладах закріпилась назва «шкільні», які є складовою сучасного освітнього-культурологічного середовища України, оптимально організованим середовищем для навчання школярів шляхом використання потенціалу музейної педагогіки.

Функціонування шкільних музеїв регулюється відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 22.10.2014 р. №1195, яким затверджено Положення про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України. Організаційно-методичне керівництво діяльністю шкільних музеїв здійснює єдиний профільний позашкільний заклад – Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді Міністерства освіти і науки України. Шкільні музеї, на відміну від державних, не є юридичними особами (*Про затвердження положень про музеї...*, 2014).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню, аналізу діяльності шкільних музеїв в Україні присвячені роботи Л. Гайди (2012), О. Міхна (2020), М. Щербаченка, О. Дудар та ін. У наукових працях С. Майко, Т. Ремех, Є. Пащенко (2020), К. Постової (2020) розглядаються принципи організації роботи шкільних музеїв як освітнього простору, просвітницького ресурсу та форми неформальної освіти. І. Єрко, Н. Мельник (Чир), Р. Качаровський, О. Антипюк, В. Громовий, Н. Мінакова та інші присвятили дослідження перспективам розвитку шкільних музеїв на семінарах з музейної педагогіки та науково-практичних конференціях, у публікаціях. С. Посохов досліджував роль музею при вищому навчальному закладі. І. Медведева зосереджувала увагу на проблемах організації ефективної соціально-педагогічної діяльності музеїв вищих технічних навчальних закладів. Методологічним засадам, на яких ґрунтується діяльність шкільних музеїв, вивченню досвіду їх роботи присвячені праці Л. Гайди (2012). Провівши ґрунтовні дослідження діяльності шкільних музеїв, науковиця уклала Каталог музеїв при навчальних закладах України. На сайті Педагогічного музею України створено електронний ресурс «Меморіальні музеї при навчальних закладах України», мета якого – оприлюднення для широкого загалу відомостей про присвячені життю й діяльності відомих земляків музеї при навчальних закладах України задля формування «позитивного іміджу цих музеїв і розвитку традиційних та інноваційних методик музейної педагогіки» (*Меморіальні музеї...*, 2024).

Попри низку публікацій, що висвітлюють досвід роботи шкільних музеїв, недостатньо дослідженими залишаються меморіальні музеї при навчальних закладах, присвячені пам'яті

героїв-оборонців України, зокрема тих, хто загинув унаслідок збройної агресії росії протягом 2014-2024 рр.

Мета статті – схарактеризувати роль шкільних музеїв в Україні на основі досвіду сучасного музейного шкільництва.

Методи дослідження: *історико-педагогічний аналіз* – для з'ясування витоків становлення шкільних музеїв; *аналіз документів* – для вивчення якісних освітніх практик функціонування сучасних шкільних музеїв; *систематизація* – для узагальнення принципів функціонування шкільних музеїв на основі потенціалу музейної педагогіки.

Виклад основного матеріалу. В Україні діє понад 4 тисячі шкільних музеїв різного спрямування, серед них – краєзнавчі, мистецтвознавчі (художні), меморіальні, літературні, природознавчі та ін. Зародження шкільного музейництва України відслідковуються наприкінці XIX – початку XX ст. У 1900 – 1920-ті рр. з'явилися педагогічні музеї (музеї наочних посібників), що створювалися для ефективно організації навчального процесу з метою застосування наочного методу навчання. Цей процес відображено в численних публікаціях у фаховій педагогічній періодиці. У 1930 – 1940-х рр., у зв'язку з розвитком шкільного краєзнавства, окреслилася тенденція створення краєзнавчих музеїв. Форми і методи роботи в музеях навчальних закладів відповідали меті створення експозицій – здійснення музейно-педагогічної діяльності. Навчально-виховні заходи на експозиціях відбуваються на теоретико-методичних засадах музейної педагогіки.

Збереження й вивчення пам'яток природи, історії, культури та побуту – завдання функціонування краєзнавчого музею. Шкільні музеї, особливо в сільській місцевості, стали осередками збереження історії, культурних традицій. Використання потенціалу музеїв як освітнього простору сприяло виникненню феномену музейної педагогіки. Родоначальником музейної педагогіки вважається Г. Фройденталь (1905–1990), він цей термін сформулював у праці «Музей – освіта – школа» (1931). Займаючись дослідженням проблеми взаємодії музеїв та освітніх закладів, науковець розробив методику роботи зі школярами, що передбачає попередню підготовку учнів до роботи в музеї, практичну роботу безпосередньо в музеї й закріплення здобутих знань і вражень.

Зазначимо, що меморіальні музеї при навчальних закладах є простором для реалізації патріотичного виховання учнів на основі особистісно орієнтованого підходу із застосуванням різних форм практичної діяльності. Приклад сучасних героїв України, як і їхніх попередників (козаків, січових стрільців, воїнів УПА та інших борців за волю України) сприяє формуванню в молодого покоління якостей свідомих громадян, патріотів своєї країни.

Цікавим є досвід сучасних дослідників, які систематизували дослідження українських педагогів, краєзнавців, вивчаючи їх професійну діяльність у контексті розвитку музейної справи, музейного шкільництва. Співробітники Педагогічного музею України здійснили ретроспективний аналіз діяльності С. Русової, М. Биковця, П. Сапухіна, Н. Мірзи-Авакянц, О. Булдовського та ін. Так, відома педагогиня, фахівчиня в галузі дошкільного виховання, громадська діячка Софія Русова (1856–1940) у праці «Позашкільна освіта. Засоби її переведення. Лекції, читані на позашкільному факультеті Київського педагогічного інституту» (1918) (лекція №10 «Музеї. Експерсії») згадує про музей педагогічного типу: «...Педагогічний мандрівний, – він розсилає на час по школам різні знаряддя, наочні прилади, картини, мапи, зразки ґрунту і т. ін. Сі музеї закладаються земствами, або якими-небудь освітніми товариствами... Сі музеї корисні більш за все для вчителів» (цит. за: Рудницька, 2021). Михайло Биковець (1894-1937), український письменник, громадський діяч і педагог, пропагував ідею створення шкільного музею: «Експерсія мусить розвинути в учнях самодіяльність і інтерес до самостійної праці. На кожній експерсії учень повинен виконувати певну обов'язкову для нього працю заздалегідь визначену спільно з керовником.... Інтерес до експерсій і праці на них зміцнюється одержанням реальних наслідків у вигляді плакатів, колекцій, гербаріїв і утворенням шкільного музею із всього цього... Експерсії і музей мають самий тісний зв'язок і взаємно допомагають одно одному» (цит. за: Рудницька, 2021).

В. Гайдей, О. Міхно (2020) з'ясували, що педагог, засновник одного з перших в Україні шкільних краєзнавчих музеїв Павло Сапухін (1893–1970) обґрунтував алгоритм дій педагога-керівника шкільного краєзнавчого музею: «Ми гадаємо, що живі шматочки педагогічної дійсності, хоч якби вони не були біднішими супроти відповідної до них педагогічної теорії, мають, проте, свою

становчу цінність на терезах педагогічних шукань. ...Лише через знайомство з поодинокими, хай навіть і невдалими, хай і не всюди вмотивованими спробами, можна, кінець-кінцем, натрапити на вірну путь у новій подекуди справі – організації пришкільних музеїв» (цит. за: Гайдей, Міхно, 2020).

Педагогиня, історикиня Наталя Мірза-Авакянц (1888–1940) у статті «Історичні екскурсії, їх значення й методика» («Вільна українська школа», 1918-1919, №2-3) акцентувала увагу на значенні краєзнавчих екскурсій у формуванні світоглядних, національних цінностей молоді: «Огляд старовини на екскурсіях утворює місток між минулим та сучасним життям, історія перестає бути відірваною від ґрунту і набуває міцного коріння.», «...екскурсії викликають і виховують інтерес до минулого, екскурсії цікавість мають величезну і для дітей і для дорослих, надто яскравий матеріал вони дають, надто багато вносять нового, вивчають незрозуміле» (цит. за: Гайдей, Міхно, 2020).

Ідеї українських педагогів, реформаторів у сфері шкільного музейництва розвивалися впродовж багатьох десятиліть. Нині в Україні реформується система діяльності музеїв при закладах освіти, постійно оновлюється та оптимізується зміст їх діяльності, упроваджуються цікаві форми музейної педагогіки в навчально-виховний процес. На думку О. Дудар (2014), музеї при навчальних закладах є творчою лабораторією навчання і виховання учнів. Відповідно актуалізується проблема впровадження потенціалу музейної педагогіки, що функціонує на межі музеєзнавства, психології й педагогіки та має важливе значення для інтелектуального, творчого, світоглядного, етичного, естетичного розвитку учнів. Завдяки своїй специфіці (навчання на матеріалах, що мають історичну, культурну цінність) навчання засобами музейної педагогіки сприяє всебічному розвитку особистості учня, формуванню у нього ціннісного ставлення до світу, мистецтва, культури.

Схарактеризуємо принципи функціонування шкільних музеїв у контексті реформування шкільної освіти в Україні. Діяльність шкільного музею як едукативного майданчика повинна відповідати сучасній соціокультурній парадигмі освіти, принципам, на яких ґрунтується реформа Нової української школи (далі – НУШ). Мета НУШ – виховати інноватора та громадянина, який вміє ухвалювати відповідальні рішення та дотримується прав людини (*Нова українська школа*). На переконання Є. Пашенка та

К. Постової (2020), шкільні музеї створюються та працюють на принципах науковості, інтеграції, наочності та демонстрації, дослідницького, практичного, творчого підходів, гуманності, наступності, динамічності, систематичності:

- принцип науковості унормовує дотримання наукового рівня подання інформації. Усі експонати музею мають достовірно відображати дійсність і пояснювати процеси, явища відповідно до тематики музею та програмних цілей уроку, який там проводиться. Розповідь екскурсовода (учня-експерта) має бути науково обґрунтованою, доступною для сприйняття учнями певної вікової категорії;

- принцип інтеграції передбачає врахування змісту та вимог нормативних документів (зокрема, програм з різних навчальних предметів) під час роботи на експозиціях шкільних природничих музеїв, що дає можливість забезпечити освітні потреби в різних галузях знань: історія, географія, література, мистецтво тощо. При цьому інформація, яку учні мали б отримати на уроках з різних навчальних предметів, поєднується та взаємовикористовується при дослідженні експонатів. Нова українська школа спрямовує діяльність учасників навчального процесу на створення образу цілісної картини світу, чому сприяє інтегрований підхід до навчання;

- принцип наочності та демонстрації полягає у використанні на уроках у музейному просторі демонстраційних і наочних матеріалів. Моделі, що демонструють будову предметів, відтворюють процес чи явище, доречно представляти в експозиції не просто з їх демонстрацією, а з можливістю використання дітьми у практичній, дослідницькій діяльності (діяльнісний підхід до навчання);

- принцип практичності передбачає застосування (практичне використання) досліджуваного об'єкта, явища в життєдіяльності, роботі людини в теперішній час чи в майбутньому;

- принцип динамічності експонатів передбачає можливість використання артефактів, їх моделей і муляжів для імітації процесів і явищ, а шкільний музей має бути осередком дослідницької діяльності дітей;

- принцип творчості враховує можливості творчої реалізації кожного учасника освітнього процесу через науково-дослідницьку, організаційну або навчальну діяльність шкільного музею;

- принцип наступності в розміщенні експонатів у експозиції формує розуміння часових меж, прогресу в розвитку тих чи інших соціально-культурних процесів;

- принцип системності передбачає послідовне, планомірне, визначене в часі накопичення і засвоєння знань, умінь, навичок, поєднаних з особистісним ставленням учня. Навчальна, дослідницька діяльність у шкільному музеї має бути систематичною, лише тоді вона дасть очікуваний результат – сформовані компетентності учнів (с. 32-34).

Є. Пащенко, К. Постова (2020) доводять, що «при створенні шкільного (зокрема, природничого музею) як освітнього та наукового осередку в закладах формальної й неформальної освіти, дотримання сукупності визначених принципів сприятиме ефективності розвитку, науковій, дослідницькій, просвітницькій діяльності серед дітей» (с. 32-34).

В Україні функціонують краєзнавчі, меморіальні музеї, музеї історії педагогіки тощо. Так, станом на 2010 р. в Україні було зареєстровано 4432 музеї при навчальних закладах (*Про підсумки проведення огляду музеїв...*, 2011). Висвітленню роботи шкільних музеїв було присвячено Всеукраїнську виставку «Музейно-педагогічна палітра України», яку в травні – жовтні 2009 р. вперше в нашій державі було організовано Педагогічним музеєм України. Мета цього заходу – висвітлення системи освітньо-виховної роботи, що проводиться шкільними музеями, виявлення та поширення досвіду їхнього використання в процесі навчальної діяльності, зокрема впровадження новітніх освітніх технологій у сфері музейної педагогіки, залучення учнівської молоді до вивчення, дослідження і збереження історико-культурної спадщини нашого народу. Серед учасників виставки варто відзначити Історико-краєзнавчий музейний комплекс ЗОШ І-ІІІ ст. №13 м. Ірпеня Київської області, що складається з Музею історії школи, історико-краєзнавчого музею селища Гостомель і кімнати народознавства; Педагогічний музей В. О. Сухомлинського Українського коледжу імені В. О. Сухомлинського м. Києва (Рудницька, 2021).

Згідно з матеріалами виставки цікавими є експозиції Музею космонавтики СШЗ №36 м. Києва, Музею історії навчального закладу і краєзнавства спеціалізованої школи №14 м. Києва: матеріали музейної експозиції присвячені історії школи й

пов'язані з іменами видатних громадських діячів, фундаторів закладу Сергія Федоровича і Михайла Сергійовича Грушевських, є експонати, присвячені видатним митцям і науковцям, які працювали і навчалися в школі, серед них художник І. Їжакевич і письменник А. Кузнецов (Рудницька, 2021).

В Історико-етнографічному музеї «Світлиця» Коритнянської ЗОШ I-III ст. Закарпатської області представлені предмети домашнього вжитку селян першої половини ХХ ст., фотографії, оригінальний жіночий, чоловічий і дитячий одяг минулого століття, грошові знаки. Цікавість викликають ксерокопії документів: табелю успішності учня (1914 р.), договору купівлі землі (1924 р.), паспорту селянина (1929 р.).

Музей історії Святошинського району Центру позашкільної роботи Святошинського району м. Києва засновано при відділі туризму і краєзнавства Центру. Серед експонатів музею – праска, цвях, кулеметна стрічка, гільзи, цегла, мінометна міна, книга «Про землю і людей Святошинських» та ін. Особливістю музею є змінні модулі його експозиції.

На Всеукраїнській виставці в Педагогічному музеї України було представлено чимало шкільних музеїв, більшість із яких мають етнографічну тематику або присвячені історії навчального закладу, при якому функціонують. Були серед них і ті, що висвітлюють у своїх експозиціях славні сторінки історії нашої країни. Сучасний етап історії України позначився надважкими випробуваннями: десятий рік, із 2014 р., країна живе в стані війни, яка в лютому 2022 р. перейшла у новий етап – повномасштабне вторгнення армії РФ на нашу землю. Мільйони українців стали на захист своєї держави, майже в кожному навчальному закладі прийшла сумна звістка про загибель його випускників – сучасних героїв. На фасадах шкільних будівель з'являються меморіальні дошки, в експозиціях музеїв – стенди, куточки, присвячені випускникам, загиблим за волю України.

У 2019 р. кількість шкільних музеїв становила 4130 (*Про підсумки проведення огляду музеїв...*, 2019). Згідно з офіційними даними, на той час (2019 р.) в Україні функціонувало 3762 музеї в закладах середньої спеціальної освіти (школах), 175 – у закладах професійної (професійно-технічної освіти), 40 – дошкільної, 153 – позашкільної освіти. Із них за профілями та видами музеїв поділялися на: історичні (2304): широкого історичного змісту –

901, військово-історичні – 625, історії освіти або закладу освіти – 424, інші – 354; археологічні – 2; краєзнавчі – 607; природні – 34; літературні – 179; мистецькі – 58; етнографічні – 627; технічні – 8; галузеві – 54.

За підсумками огляду (*Про підсумки проведення огляду музеїв...*, 2019) 557 музеїв підтвердили звання «зразковий», 777 музеїв історичного профілю визнано такими, що відповідають вимогам законодавства про декомунізацію суспільного життя та Методичним рекомендаціям МОН України; 132 музеї на той час здійснювали свою реекспозицію. Зазначимо, що в період із грудня 2015 р. до жовтня 2018 р. (період між оглядами) на облік взято 233 музеї, 177 музеїв закрито. Згідно зі звітом причинами припинення діяльності шкільних музеїв є закриття закладів освіти у зв'язку з адміністративною реформою, аварійний стан приміщень, неактуальність тематики, неспроможність або небажання керівників ОТГ зберігати зібрані освітянами-ентузіастами музейні матеріали (*Про підсумки проведення огляду музеїв...*, 2019).

Водночас у звіті зазначається, що на базі шкільних музеїв проводиться активна просвітницька робота, вчителі співпрацюють з державними та комунальними музеями, упроваджуючи в навчально-виховну роботу елементи музейної педагогіки. Так, музеї Житомирської області постійно поповнюють експозиції, у своїй діяльності застосовують інноваційні методи роботи. Геологічний музей комунального позашкільного закладу «Обласний центр туризму, краєзнавства, спорту і екскурсій» Житомирської обласної ради проводить інтерактивні змагання з геології та географії, конкурс «Кращий юний краєзнавець». У мінералогічному музеї імені В. Г. Бондарчука Денишівської ЗОШ І-ІІІ ст. Тетерівської сільської ради Житомирського району екскурсії розробляються польською та англійською мовами, екскурсії в шкільному музеї проводяться для туристів з України та інших держав. У музеї історії освіти ЗОШ І-ІІІ ст. №3 м. Малин (Житомирська область) проводяться уроки, на яких учні за матеріалами із сімейних фотоальбомів досліджують свій родовід (*Про підсумки проведення огляду музеїв...*, 2019).

Учні спеціалізованої школи І-ІІІ ст. ім. А. Волошина (м. Хуст, Закарпатська область), досліджуючи матеріали шкільного музею, що відображають життєвий шлях, педагогічну, наукову й громадсько-політичну діяльність президента Карпатської України

Августина Волошина, беруть участь в обласних і всеукраїнських конкурсах. Учні-краєзнавці з Миколаївщини на базі обласного центру туризму навчалися не лише проводити екскурсії, а й оформлювати музейну документацію, організовувати інтелектуальні ігри-вікторини. Свої вміння вони демонстрували на обласному конкурсі юних екскурсоводів «Музейна скарбниця Миколаївщини» (*Про підсумки проведення огляду музеїв...*, 2019).

Діяльність шкільних музеїв Полтавщини в період до 2019 р. зосереджувалася переважно на дослідженні спадщини видатних земляків у галузях освіти, науки, мистецтва. За матеріалами, зібраними вчителями та учнями-краєзнавцями, видано методичні праці: колективом ЗОШ І-ІІІ ст. №20 ім. Бориса Серги (м. Полтава) – збірка матеріалів про історію школи; радою музею письменників-земляків Григорія і Григора Тютюнників при Шилівській ЗОШ І-ІІІ ст. Зінківського району – пішохідний маршрут «Шилівка: вічна загадка любові». Матеріали музею були використані учасниками творчої лабораторії вчителів початкових класів і вчителів української мови та літератури під час укладання методичного посібника «Інноваційна діяльність учителя під час вивчення творчості Григора Тютюнника за шкільною програмою» (*Про підсумки проведення огляду музеїв...*, 2019).

У музеї при НВК «Загальноосвітня школа І ступеня-гімназія ім. В. Т. Сенатора» (м. Сміла, Черкаська область) у ході реалізації історико-краєзнавчих проєктів «Шкільна газета – дім дитячих думок» та «Джерела інформації – погляд крізь віки» було оформлено інформаційні куточки «Історія шкільної газети «Дзвоник» і «Історія носіїв інформації». Музеї Чернігівської області, згідно зі звітом комісії МОН України про перевірку шкільних музеїв країни, відзначаються застосуванням новітніх (зокрема, інтерактивних) технологій в освітньому процесі та дослідницькій роботі. Так, у музеї «Історія рідної школи» спеціалізованої середньої школи № 1 з поглибленим вивченням іноземних мов м. Чернігова впроваджувалися інтерактивні форми роботи з відвідувачами: розповідаючи про шкільне приладдя, представлене в експозиції музею, екскурсоводи пропонують відвідувачам відтворити каліграфічний напис з допомогою чорнильної ручки з пером, розв'язати завдання та виконати вправи з підручників, за якими навчалися бабусі та дідусі теперішніх школярів (*Про підсумки проведення огляду музеїв...*, 2019).

Варто зазначити, що шкільні музеї здавна здійснюють активну діяльність із патріотичного виховання учнівської молоді, громадян з активною життєвою позицією, тепер ця діяльність набула особливої актуальності. Так, у Музейному комплексі спеціалізованої школи І-ІІІ ст. № 17 м. Суми станом на 2009 рік на 11 стендах і діорами «Будівництво Сумської фортеці» було висвітлено не лише цікаві сторінки історії краю – побут, традиції, звичаї, а й оформлено шкільну галерею слави, музей бойової слави «Солдатська пам'ять». На виставці в Педагогічному музеї України 2009 р. було представлено матеріали й з Музею бойової слави СЗШ № 221 м. Києва.

У Музеї історії села та визвольних змагань імені Романа Шухевича Тишківської ЗОШ І-ІІІ ст. Івано-Франківської області, згідно з матеріалами виставки в Педагогічному музеї України (2009 р.), зберігаються експонати історико-етнографічного спрямування, складено історичну довідку про заснування села, життя селян, їхній побут, звичаї. Є матеріали, присвячені родині Шухевичів, в експозиції є книги про життя і діяльність видатної родини. Музеї бойової слави входять до численних музейних комплексів, зокрема до Центру дитячої та юнацької творчості Деснянського району м. Києва (*Про підсумки проведення огляду музеїв...*, 2019 р.).

На експозиції Історико-краєзнавчого музею Іршавського міського центру позашкільної освіти Закарпатська області відвідувачі ознайомлюються не лише із знаряддями праці людей кам'яного віку, експонатами часів двох світових війн та Карпатської України, монетами й паперовими грішми різних часів, а й мають змогу побачити експонати, що висвітлюють події новітньої історії України – Революції Гідності, елементи зброї та прапори з автографами воїнів, що боронили України в АТО (ООС). У звіті МОН України зазначено, що цей музей пропагував свою роботу в соцмережах в Україні та за її межами, що на той момент було унікальним явищем (*Про підсумки проведення огляду музеїв...*, 2019 р.).

У музеї бойової слави Української армії Ковельського центру професійно-технічної освіти експозиція оформлена згідно з методичними рекомендаціями до предмету «Захист Вітчизни»,

охоплює період від княжої доби і до нинішнього часу. На базі музею бойової слави працює клуб «Майбутній воїн», учасники якого досліджують історію українського війська, на матеріалах експозиції музею проводяться уроки з предмету «Захист Вітчизни», зустрічі з воїнами. Музей героїв-ольшанців ЗОШ І-ІІІ ст. №43 ім. К. Ф. Ольшанського до свята Покрови готують і проводять фестиваль козацької пісні, елементом цього патріотичного дійства є оформлення стіннівок і виготовлення сувенірів для учасників бойових дій на території східних областей України (*Про підсумки проведення огляду музеїв...*, 2019).

У наказі МОН за матеріалами перевірки шкільних музеїв зазначається, що в експозиціях значної частини шкільних музеїв Рівненщини зберігаються експонати, що демонструють збройну боротьбу українського народу проти нацистських окупантів у роки ІІ Світової війни й тоталітарного радянського режиму СРСР у 40-50 рр. ХХ ст. Так, на базі музею «Наш край в роки другої світової війни» Навчально-виховного комплексу «Оженинська загальноосвітня школа І-ІІІ ст. (ліцей) – дошкільний навчальний заклад» імені Тараса Шевченка Острозької районної ради постійно проводиться патріотично-просвітницька робота, учасники історико-краєзнавчого гуртка «Стежина» здійснюють збір матеріалів про випускників школи – учасників АТО (ООС) для поповнення експозиції «Вони захищають Батьківщину».

Шкільні музеї Сумщини з грудня 2015 р. до жовтня 2018 р. реформувалися згідно з новітньою концепцією діяльності музею як центру громадської активності та відкритого простору для суспільного діалогу. Так, на базі музею «Моє місто, моя школа» спеціалізованої школи №17 м. Суми проводяться музейні уроки на експозиції; значну увагу педагог приділяє патріотичному вихованню учнів. Проводяться тематичні заходи, серед них: «100-річчя української революції», «Україна пам'ятає мужність партизан», «Вони звільняли місто Суми», до Дня українського козацтва – «Козацькому роду нема переводу». Педагоги разом із учнями здійснюють пошукову дослідницьку роботу, постійно збираючи матеріали для поповнення експозиції музею.

Черкаська область славиться своїми традиціями. Шкільні музеї спрямовані на збереження пам'яті про славне минуле і

героїчне сьогодні козацького краю. У НВК «Дошкільний навчальний заклад-спеціалізована школа І-ІІІ ст. №2» м. Чигирині станом на 2019 р. функціонував військово-історичний музей ім. І. П. Литвиненка. Рада музею співпрацювала з Національним історико-культурним заповідником «Чигирин», районними спілками воїнів-афганців та учасників АТО (ООС), районними будинками дитячої творчості і культури. На базі музею працював історико-краєзнавчий гурток «Скіф». Учні-краєзнавці проводять активну краєзнавчу роботу; її результати представлені в експозиції музею, присвяченій новітній історії України: Револуції Гідності, АТО тощо. За матеріалами, зібраними гуртківцями-краєзнавцями, облаштовано Кімнату слави в музеї при НВК «Загальноосвітня школа І ступеня-гімназія ім. В. Т. Сенатора м. Сміла Черкаської області (*Про підсумки проведення огляду музеїв...*, 2019).

Варто зазначити, що від часу оприлюднення матеріалів Всеукраїнської виставки в Педагогічному музеї України (2009 р.) та Наказу МОН України за підсумками перевірки шкільних музеїв (2019 р.) минуло чимало часу, в суспільному житті нашої країни за цей час відбулися певні зміни, пов'язані з декомунізацією в Україні, децентралізацією влади, карантинними заходами через пандемію COVID-19. Згодом, у лютому 2022 р., відбулося повномасштабне вторгнення армії РФ в Україну з окупацією частини території нашої держави.

Зрозуміло, що частина шкільних музеїв припинила свою роботу через ідеологічну невідповідність сучасним світоглядним реаліям (зокрема, Закону №2558 «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону використання їх символіки»), а також через інші об'єктивні причини. Однак аналіз роботи музеїв при навчальних закладах свідчить про те, що ця форма громадської, дослідницької, пізнавальної активності учнів є дієвим центром навчально-виховної роботи шляхом використання потенціалу музейної педагогіки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, шкільні музеї відіграють значну роль у навчально-виховному процесі, адже музейний простір, представлений в ньому експонати мають значний вплив на образне сприйняття учнів через емоційну сферу. Особливе враження справляють експонати, зібрані,

досліджені та збережені безпосередньо учасниками навчального процесу – вчителями, учнями, батьками учнів. Переконані, що варто продовжувати організацію нових і роботу вже існуючих на базі навчальних закладів музеїв, адже практика проведення музейних уроків сприяє інтеграції знань учнів із різних галузей, допомагає поєднати навчальну і позакласну діяльність учасників освітнього процесу. Збирання, дослідження, обробка, оформлення, презентація матеріалів з історії України й рідного краю, які мають виховну і науково-пізнавальну цінність, сприяють формуванню в учнів ключових і спеціальних (предметних) компетентностей, вихованню учнів на принципах людяності, патріотизму.

Список використаної літератури

- Гайда, Л. А. (2012). *Каталог музеїв при навчальних закладах України*. Кіровоград: Лисенко, В. Ф.
- Гайдей, В. О., Міхно, О. П. (Уклад.). (2020). *Шкільні музеї в Україні в першій половині ХХ сторіччя*. Вінниця: Вид-ць ФОП Кушнір Ю. В. Взято з http://pmu.in.ua/museum_pedagogics/school_museums/palitra/
- Дудар, О. В. (2014). *Патріотичне виховання засобами музейної педагогіки*. Взято з https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/8108/1/DUDAR_ZDSH_4_14.pdf
- Меморіальні музеї при навчальних закладах України*. (2024). Взято з http://pmu.in.ua/memorialni_mus_navch_zakladiv/
- Музейно-педагогічна палітра України*: Всеукраїнська виставка музеїв при навчальних закладах. Взято з [http://pmu.in.ua/museum_pedagogics/school_museums/palitra/#:~:text=%D0%A3%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%96-%D0%B6%D0%BE%D0%B2%D1%82%D0%BD%D1%96%202009%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83,\(%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D1%97%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B7%D0%B0](http://pmu.in.ua/museum_pedagogics/school_museums/palitra/#:~:text=%D0%A3%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%96-%D0%B6%D0%BE%D0%B2%D1%82%D0%BD%D1%96%202009%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83,(%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D1%97%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B7%D0%B0)
- Нова українська школа*. Міністерство освіти і науки України. Взято з <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola#:~:text=%D0%90%D0%B4%D0%B6%D0%B5%20%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B0%20%D0%9D%D0%A3%D0%A8%20%E2%80%93%20>
- Пашенко, Є. Ю., Постова, К. Г. (2020). Принципи організації шкільного музею природничого напрямку. *Scientific notes of junior academy of sciences of Ukraine*, 3 (19), 32-34. Взято з <https://snman.science/index.php/sn/article/download/27/5/6&ved=2ahUKEwjjeiti0q9iGAxUMRPEDHSzDDX4QFnoECBIQAQ&usg=AOvVaw3TrKAGiPAFmPkPS69HFItI>
- Про затвердження положень про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України*: наказ Міністерства освіти і науки України №1195 від 22.10.2014 р. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1415-14#Text>
- Про підсумки проведення огляду музеїв при навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України*: наказ Міністерства освіти і науки України від 17.03.2011 р. № 239. Взято з <http://consultant.parus.ua/?doc=076FC8CDC0>

Про підсумки проведення огляду музеїв при закладах дошкільної, загальної середньої, позашкільної та професійної (професійно-технічної) освіти, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України: наказ Міністерства освіти і науки України № 987 від 16.07.2019 р. Взято з <https://deponms.carpathia.gov.ua/uploads/PDF/987-Pro-pidsumki-provedenna-ogladu-muzeiv.pdf>

Рудницька, Т. О. *Шкільні музеї і музейна педагогіка в Україні в першій половині XX століття: персоналії*. Взято з <http://pmu.in.ua/virtual-exhibitions/school-museums/>
Філіпчук, Н. О. (2020). *Педагогічно-просвітницька діяльність музеїв України (кінець XIX – початок XXI сторіччя)*: монографія. Київ: ТОВ «Юрка Любченка».

Nataliia Filipchuk, Olha Zheleznyk

DEVELOPMENT OF SCHOOL MUSEUMS IN UKRAINE: MODERN DISCOURSE

The article analyzes the types, profiles, forms of work, and prospects of modern school museums in Ukraine. It has been found that the activity of museums at educational institutions has a long history and established traditions of educational practice formed based on scientific principles; the functioning of school museums in modern socio-historical conditions is based on the usage of innovative forms and methods of work. The principles on which school museums are created, and work are determined; trends according to which their work is being reformed are revealed.

The legal framework on which school museums operate is determined. It is indicated how the organizational and methodical management of the activities of museums at educational institutions is carried out. An analysis of the activities of school museums (more than 4,000 of which operate in Ukraine) has been conducted based on the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated March 17, 2011 # 239 and on the Order dated June 17, 2019 # 987 “On the results of the inspection of museums at educational institutions under the management of the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine.”

Valuable experience in organizing educational work based on school museums is presented, in particular, the usage of non-standard forms and methods of teaching. The role of museums at educational institutions (which, due to their specificity, is an optimally organized educational dimension) in introducing the principles of museum pedagogy into the educational process and implementing patriotic education of students based on personally oriented approaches with the usage of various types of practical activities is noted.

Keywords: *museum; school museum; educational institution; innovative principles; EBC; the NUS Concept; museum pedagogy.*

References

- Dudar, O. V. *Patriotychne vykhovannia zasobamy muzeinoi pedahohiky [Patriotic education by means of museum pedagogy]*. Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/8108/1/DUDAR_ZDSH_4_14.pdf [in Ukrainian].
- Filipchuk, N. O. (2020). *Pedahohichno-prosvitnytska diialnist muzeiv Ukrainy (kinets XIX – pochatok XXI storichchia): monohrafiia [Pedagogical and educational activities of museums of Ukraine (end of the 19th - beginning of the 21st century)]*. Kyiv: TOV «Jurka Liubchenka» [in Ukrainian].
- Haida, L. A. (2012). *Kataloh muzeiv pry navchalnykh zakladakh Ukrainy [Catalog of museums at educational institutions of Ukraine]*. Kirovohrad: Lysenko, V. F. [in Ukrainian].
- Haidei, V. O., & Mikhno, O. P. (Comps.). (2020). *Shkilni muzei v Ukraini v pershii polovyni XX storichchia [School museums in Ukraine in the first half of the 20th century]*. Vinnytsia: Vyd-ts FOP Kushnir Yu. V. Retrieved from http://pmu.in.ua/museum_pedagogics/school_museums/palitra/ [in Ukrainian].

- Memorialni muzei pry navchalnykh zakladakh Ukrainy [Memorial museums at educational institutions of Ukraine]*. Retrieved from http://pmu.in.ua/memorialni_mus_navch_zakladiv/ [in Ukrainian].
- Muzeino-pedahohichna palitra Ukrainy [Museum and pedagogical palette of Ukraine]: Vseukrainska vystavka muzeiv pry navchalnykh zakladakh*. Retrieved from [http://pmu.in.ua/museum_pedagogics/school_museums/palitra/#:~:text=%D0%A3%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%96%D0%B6%D0%BE%D0%B2%D1%82%D0%BD%D1%96%202009%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83,\(%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D1%97%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B7%D0%B0](http://pmu.in.ua/museum_pedagogics/school_museums/palitra/#:~:text=%D0%A3%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%96%D0%B6%D0%BE%D0%B2%D1%82%D0%BD%D1%96%202009%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83,(%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D1%97%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B7%D0%B0) [in Ukrainian].
- Nova ukrainska shkola [New Ukrainian School]*. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola#:~:text=%D0%90%D0%B4%D0%B6%D0%B5%20%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B0%20%D0%9D%D0%A3%D0%A8%20%E2%80%93%20> [in Ukrainian].
- Pashchenko, Ye. Yu., & Postova, K. H. (2020). Pryntsypy orhanizatsii shkilnoho muzeiu pryrodnychoho napriamu [Principles of organizing a school museum of natural sciences]. *Scientific notes of junior academy of sciences of Ukraine*, 3 (19), 32-34. Retrieved from <https://snman.science/index.php/sn/article/download/27/5/6&ved=2ahUKEwjejt0q9iGAxUMRPEDHSzDDX4QFnoECBIQAQ&usq=AOvVaw3TpKAGiPAFmPkPS69HFtlI> [in Ukrainian].
- Pro pidsumky provedennia ohliadu muzeiv pry navchalnykh zakladakh, yaki perebuvaiut u sferi upravlinnia Ministerstva osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy [About the results of the inspection of museums at educational institutions under the management of the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine]: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 17.03.2011 r. № 239*. Retrieved from <http://consultant.parus.ua/?doc=076FC8CDC0> [in Ukrainian].
- Pro pidsumky provedennia ohliadu muzeiv pry zakladakh doshkilnoi, zahalnoi serednoi, pozashkilnoi ta profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity, yaki perebuvaiut u sferi upravlinnia Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [About the results of the inspection of museums at preschool, general secondary, out-of-school and professional (vocational-technical) education institutions that are under the management of the Ministry of Education and Science of Ukraine]: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 987 vid 16.07.2019 r.* Retrieved from <https://deponms.carpathia.gov.ua/uploads/PDF/987-Pro-pidsumki-provedenna-ogladu-muzeiv.pdf> [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia polozhen pro muzei pry doshkilnykh, zahalnoosvitnykh, pozashkilnykh ta profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladakh, yaki perebuvaiut u sferi upravlinnia Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [On the approval of regulations on museums at preschool, general education, extracurricular and vocational educational institutions, which are under the management of the Ministry of Education and Science of Ukraine]: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 1195 vid 22.10.2014 r.* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1415-14#Text> [in Ukrainian].
- Rudnytska, T. O. *Shkilni muzei i muzeina pedahohika v Ukraini v pershii polovyni XX stolittia: personalii [School museums and museum pedagogy in Ukraine in the first half of the 20th century: personalities]*. Retrieved from <http://pmu.in.ua/virtual-exhibitions/school-museums/> [in Ukrainian].

Одержано 02.04.2024 р.